

V. OBĚTI KRIMINALITY

1. Vznik a vývoj viktimologie

Viktimologie je relativně novou vědní disciplínou. První zmínky o úloze obětí kriminality sice najdeme už v pracích zakladatelů kriminologie – C. Lombrosa, R. Garofala a E. Ferriho –, počátky viktimologie jako vědní disciplíny však najdeme až ve 40. letech 20. století. Za její zakladatele jsou považováni německý kriminolog **Hans von Hentig** a rumunský právník **Benjamin Mendelsohn**, kteří začali rozvíjet novou disciplínu vytvářením typologií obětí.

V roce 1941 uveřejnil Hentig článek s názvem „Poznámky ke vztahu mezi pachatelem a obětí“.⁸¹ Později, v roce 1948, publikoval svoji světoznámou učebnici „Pachatel a jeho oběť“.⁸² O rok dříve, v roce 1947, vystoupil Mendelsohn na konferenci Rumunské společnosti pro psychiatrii s referátem, ve kterém použil termín „viktimologie“.

Rozvoj viktimologie v 50. letech minulého století byl ovlivněn vícerymi skutečnostmi. Za prvé, tragické zkušenosti druhé světové války měly za následek větší senzibilitu veřejného mínění k utrpení miliónů obětí nacistického holocaustu, ale i jiných zločinů. Za druhé, v samotné kriminologii se začalo prosazovat přesvědčení, že je potřebné věnovat pozornost nejen pachateli, který byl až do té doby centrálním bodem výzkumného zájmu, ale též jeho protipólu, tj. oběti.

Skutečný rozkvět však viktimologie zažila až v 70. letech. Významným podnětem byla publikace knihy **Stephena Schafera** „Oběť a její pachatel: studie funkcionální zodpovědnosti“⁸³ vydaná v roce 1968. Schafer zde prezentoval viktimologii jako samostatnou disciplínu, která se zabývá vztahy a interakcemi mezi pachatelem a obětí před, v průběhu a po trestném činu.

Do stejné generace viktimologů patří i kanadský kriminolog **Ezzat Fattah**, který v roce 1971 vydal svoji knihu „Je vinna oběť?“⁸⁴

V této první generaci viktimologů byli všichni odborníci na trestní právo nebo kriminologové. Oblastí jejich zájmu byla oběť jako klíčová postava sociálních procesů souvisejících s trestným činem (těch, které mu předcházely, i těch, které následovaly). Tento směr současné viktimologie se nazývá viktimologie v úzkém

---

⁸¹ Hentig, H. von: Remarks on the interaction of perpetrator and victim, 1940, s. 303–309.

⁸² Hentig, H. von: The criminal and his victim. Studies in the Sociobiology of Crime The Victim's Contribution to the Genesis of the Crime, 1948.

⁸³ Schafer, S.: The victim and his criminal. A study in functional responsibility, 1968.

⁸⁴ Fattah, E. A.: La victime est-elle coupable? Le rôle de la victime dans le meurtre en vue de vol, 1971.

smyslu nebo též **trestní viktimologie** (penal victimology).⁸⁵ Pro stoupence trestní viktimologie je předmět viktimologie nejčastěji vymezen trestním právem: viktimologie zkoumá oběti skutků, které jsou podle zákona trestnými činy. Výzkumná agenda tohoto viktimologického směru se skládá z problémů týkajících se příčin trestných činů a úlohou oběti v trestném řízení. Trestní viktimologie zkoumá také dynamickou interakci mezi obětí a pachatelem.

Trestní viktimologie měla od začátku skutečný zájem o netrestající řešení trestných činů (jako je např. mediacce), která jsou podle jejich představitelů v zájmu oběti i pachatelů. Pro průkopníky této viktimologie si jak pachatelé, tak i oběti stejnostejnou měrou zaslouží humanitární péči. S tímto názorem je možné souhlasit, avšak jen tehdy, jestliže péče o pachatele není v rozporu s péčí o oběti.

Nová generace představitelů tohoto směru se shoduje s předcházející v tom, že klíčem k lepšímu pochopení problémů obětí kriminality je, že jim ublížila jiná lidská bytost a že jejich otrěsená důvěra ve spravedlnost musí být obnovena. Obětem musí být poskytnuta nejen terapeutická pomoc, ale je potřebné jim poskytnout i zadostiučinění.

Existuje i druhý hlavní směr viktimologie, který se zpravidla nazývá **obecná viktimologie**⁸⁶ (též na pomoc zaměřená viktimologie – assistance-oriented victimology). Svůj původ odvozuje od Mendelsohna. Ve svých poválečných publikacích se Mendelsohn zasazoval o zkoumání toho, čemu se dnes říká „viktimnost“, a o zúžení záběru viktimologie na problematiku prevence a pomoci obětem. V pozdějších pracích vyzýval k založení klinik pro oběti. Pomoc obětem měla být založena na specifické personální, sociální a kulturní teorii rehabilitace. Mendelsohnův zájem se nespojoval s kriminalitou a její prevencí, ale s prevencí a zmírněním „viktimnosti“ v širokém smyslu. Oběti zkoumání by měly být nejen oběti kriminality a zneužití moci, ale také oběti nehod, přírodních katastrof a jiných událostí. Obhajoval rozvoj obecné viktimologie jako samostatné disciplíny, nezávislé na kriminologii nebo trestním právem, která by pomáhala vládám minimalizovat lidské utrpení.⁸⁷

Vzhledem ke kontextu, v němž se zde viktimologií zabýváme, ji budeme dále chápat jako trestní viktimologii a k jejímu konkrétnímu vymezení se ještě vrátíme.

Ve zmiňovaných 70. letech 20. století se začíná formovat i **vědecká společnost viktimologie**. Od roku 1973 se pravidelně každé tři roky konají mezinárodní viktimologická sympozia, jejichž organizátorem se po svém vzniku v roce 1979 stává Světová viktimologická společnost (World Society of Victimology – WSV).

⁸⁵ Viz např. Dijk, J.J.M. van: *Introducing victimology*, 1997.

⁸⁶ Z angl. „general victimology“.

⁸⁷ Viz Dijk, J.J.M. van: *Introducing victimology*, 1997.

Sympózia se zatím konala dvanáctkrát.⁸⁸ Světová viktimologická společnost vydává od roku 1982 svůj vlastní informační časopis „The Victimologist“. Od roku 1998 existuje též mezinárodní viktimologická webová stránka (International Victimology Website – www.victimology.nl). Existují též specializovaná viktimologická pracoviště. V Evropě je zřejmě nejvýznamnějším INTERVICT v Tilburgu (Holandsko).

Výsledky rozvoje viktimologie ovlivnily i pomoc obětem. V mnohých zemích světa (především v Evropě, Severní Americe a Austrálii) byly od začátku 60. let přijaty zákony na pomoc obětem trestné činnosti a v mnohých zemích rovněž působí různé státní a zejména nestátní (mimovládní) organizace na pomoc obětem kriminality. Podrobněji se k této problematice vrátíme v části věnované pomoci obětem.

V současnosti se viktimologie orientuje především na oblast pomoci a na praktickou politiku ve prospěch obětí. Mnozí významní badatelé v této oblasti jsou zapojeni do podpory nebo zakládání organizací na pomoc obětem, a naopak mnozí členové těchto organizací mají za sebou vědeckou přípravu a mají zájem o objektivní posouzení efektivnosti svých služeb.

2. Základní pojmy viktimologie

Oběť

Termín „viktimologie“ je odvozen od latinského slova „victima“ (oběť). Pojem oběť je ústředním pojmem viktimologie. Za klasickou se v současnosti považuje definice von Hentiga, podle které se osoba stává obětí, jestliže je objektivně narušeno její právo a subjektivně je to prožíváno s nevolí nebo bolestí.

Ve viktimologické literatuře však nepanuje jednota, pokud jde o rozsah pojmu oběť. Existují zde minimálně tři různá pojetí:

1. V nejširším pojetí se za oběť považuje člověk nebo skupina lidí, kteří utrpěli jakoukoliv újmu způsobenou nejen trestným činem, ale též válkou, diskriminací nebo živelnými pohromami. Takto je oběť chápána v obecné viktimologii.
2. V širokém pojetí je obětí osoba, organizace, morální nebo právní řád, který je ohrožen, poškozen nebo zničen trestným činem.
3. V úzkém pojetí je obětí jen fyzická osoba, která utrpěla trestným činem

---

⁸⁸ První bylo v roce 1973 v Izraeli (Jeruzalém), druhé 1976 v USA (Boston), třetí 1979 v Německu (Münster), čtvrté 1982 v Japonsku (Tokio), páté 1985 v Jugoslávii (Záhřeb), šesté v Izraeli (Jeruzalém), sedmé v Brazílii (Rio de Janeiro), osmé v Austrálii (Adelaide), deváté v Holandsku (Amsterdam), desáté v Kanadě (Montreal), jedenácté v Jižní Africe (Stellenbosch), dvanácté v USA (Orlando) a třinácté sympóziium 2009 v Japonsku (Mito).

jakoukoliv újmu (na životě, zdraví, majetku, cti a jiných právech). V tomto smyslu je potom možné mluvit o trestných činech bez obětí (victimless crimes), kdy jsou např. ohroženy mravnost, cti, svoboda, demokracie, stát apod.

Z úzkého pojetí vychází i definice obětí, kterou přijalo v roce 1985 Valné shromáždění v rámci Deklarace základních principů spravedlnosti pro oběti trestných činů a zneužití moci:

„Oběti“ znamenají osoby, které individuálně nebo kolektivně utrpěly újmu, včetně fyzického nebo psychického poškození, emocionálního utrpení, ekonomické ztráty nebo závažného porušení jejich základních práv z důvodu konání nebo nekonání, které je porušením vnitrostátních trestních zákonů platných v členských státech, včetně těch zákonů, které ustanovují trestnost zneužití pravomoci.⁸⁹

V následujícím textu budeme oběť chápat jako **oběť kriminality** a budeme vycházet z úzkého pojetí oběti, tj. že je fyzickou osobou, která utrpěla kriminálním činem jakoukoliv újmu na životě, zdraví, majetku, cti nebo jiných právech, a na jeho případné rozšíření vždy upozorníme.

Oběti kriminality dělíme na primární (přímé oběti kriminálního činu), sekundární (např. příbuzní obětí, kteří jsou v bezprostředním kontaktu s primární obětí) a terciární (např. příslušníci komunity, veřejnost, jejichž újma je zprostředkována např. médii – tiskem, televizí, apod.).

Poškozený

V této souvislosti považujeme za důležité zdůraznit, že české trestněprávní zákonodárství v zásadě nezná právní kategorii oběti trestného činu.⁹⁰ Trestní právo zná pojem poškozeného,⁹¹ ale ten se jen částečně kryje s pojmem oběti trestného činu, který se používá v mezinárodních dokumentech, v kriminologické a vik-

⁸⁹ „Victims“ means persons who, individually or collectively, have suffered harm, including physical or mental injury, emotional suffering, economic loss or substantial impairment of their fundamental rights, through acts or omissions that are in violation of criminal laws operative within Member States, including those laws proscribing criminal abuse of power. (Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, A/RES/40/34, 29 November 1985, 96th plenary meeting.)

⁹⁰ Český právní řád zná pojem oběti trestné činnosti v zák. č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti. Za podmínek stanovených v tomto zákoně vzniká oběti trestné činnosti nárok na peněžitou pomoc od státu.

⁹¹ Viz § 43 zákona č. 141/1961 Sb., trestní řád: „Ten, komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobená majetková, morální nebo jiná škoda (poškozený), má právo činit návrhy na doplnění dokazování, nahlížet do spisů (§ 65), zúčastnit se hlavního líčení a veřejného zasedání konaného o odvolání a před skončením řízení se k věci vyjádřit.“

timologické literatuře. Trestní právo přitom rovněž preferuje poškozené, kteří utrpěli majetkovou, finančně vyčíslitelnou škodu.

Pojem poškozeného je užší než pojem oběti v širokém pojetí. Je užší v tom, že pojem oběti zahrnuje nejen osoby, které utrpěly újmu v přímé souvislosti s trestným činem, ale i v souvislosti nepřímé. Tak například sem nepatří oběti sekundární viktimizace (pokud tato není trestným činem). Za oběti se – na rozdíl od poškozených – považují i nejbližší členové rodiny poškozeného a též osoby, které byly na její péči odkázány; stejně tak osoby, které utrpěly újmu, když oběti přišly na pomoc, resp. které se jakkoliv snažily zabránit přímé viktimizaci.

Někteří autoři považují za potřebné, aby se v budoucnosti oběť trestného činu stala kategorií právní. Jen tak je podle nich možné zabezpečit, aby měla zákonem přiznaná práva a tomu odpovídající povinnosti, které by mohly být pomocí právních prostředků chráněny a prosazovány.⁹²

Viktimologie

V literatuře není jednotný názor na to, zda je viktimologie samostatnou vědou nebo součástí kriminologie. Skutečnost, že existují podstatné rozdíly mezi oběťmi přírodních katastrof, válečných konfliktů nebo dopravních nehod na jedné straně a obětí zločinu na druhé straně, je důvodem pro už uvedené rozlišení mezi obecnou a trestní viktimologií.

Představitelem obecné viktimologie ve smyslu samostatné interdisciplinární společenské vědy byl Benjamin Mendelsohn a též Robert Elias, který je známý svými viktimologickými studiemi zaměřenými na oblast lidských práv a svobod.⁹³ Užší pojetí viktimologie jako trestní viktimologie, ze kterého zde budeme vycházet a které považuje viktimologii za specifickou součást kriminologie, rozvíjel ve svých výzkumech už Hans von Hentig.

Viktimologii definuje Schneider jako vědu o oběti. Heretik říká, že viktimologie je interdisciplinární věda o oběti trestného činu, která je průnikem kriminologie, sociologie, psychologie a psychiatrie. Kriminální jednání chápe jako výsledek dynamického procesu interakce pachatele a oběti.⁹⁴

Viktimologie se však od začátku nechtěla omezovat jen na nezúčastněnou teoretickou analýzu. Oběti trestného činu se totiž zabývá nejen před a v průběhu jeho spáchání, ale i ve stádiích pozdějších, kdy jsou zmírňované a odstraňované následky trestného činu. Viktimologie tak rovněž programově usiluje o praktickou aplikaci svých poznatků ve prospěch obětí – prosazuje jejich ochranu, lepší

⁹² Viz Turayová, Y.: Vybrané kapitoly z kriminologie, 1999.

⁹³ Např. Elias, R.: *The Politics of victimization: victims, victimology, and human rights*, 1981.

⁹⁴ Viz Heretik, A.: *Základy forenzní psychologie*; Heretik, A.: *Extrémna agresia I. Forenzná psychológia vraždy*, 1999.

postavení v trestním řízení, účinnější pomoc. Z toho vycházejí i moderní definice viktimologie.

Van Dijk vymezuje viktimologii jako vědu o rozsahu, podstatě a příčinách viktimizace kriminalitou, jejích následcích pro poškozené osoby a o reakcích společnosti, především policie a systému trestní justice, jakož i dobrovolných pracovníků a profesionálních pomocníků.⁹⁵

Novotný a kolektiv definují viktimologii jako součást kriminologické vědy, která se zabývá obětmi trestného činu, její úlohou při vzniku a v průběhu trestného činu a při jeho odhalování a objasňování, způsoby pomoci oběti po trestném činu a způsoby, jak zabránit viktimizaci potenciálních obětí.⁹⁶

Z těchto definic budeme vycházet i my a budeme (trestní) **viktimologii** chápat jako **kriminologickou disciplínu, která zkoumá osobnost oběti, úlohu oběti při vzniku a v průběhu viktimizace,⁹⁷ při jejím odhalování a objasňování, její následky, způsoby pomoci obětem viktimizace, jakož i možnosti její prevence.**

Předmět takto definované viktimologie tvoří potom minimálně následujících šest skupin jevů, kterými jsou:

1. osoba oběti (její biologické, psychické a sociální vlastnosti),
2. vztahy mezi obětí a pachatelem,
3. proces viktimizace, zejména úloha oběti v něm,
4. úloha oběti v procesu odhalování, objasňování a soudního pojednávání věci,
5. pomoc oběti, způsoby jejího odškodnění a rehabilitace,
6. předcházení viktimizaci (např. modely a techniky chování).

Tento předmět viktimologie někteří autoři konkretizují na úlohy, kterými se současná viktimologie zabývá. Podle Schwinda si současná viktimologie klade za cíl zkoumat:⁹⁸

1. různé faktory viktimnosti;
2. úlohu obětí při vzniku trestného činu (především vztah mezi pachatelem a obětí při vzniku konkrétních trestných činů);
3. neutralizační techniky, které používají pachatelé při popisu oběti, aby (sami před sebou) omluvili svůj čin;
4. faktory oznamování nebo neoznamování trestných činů oběťmi;
5. vztah mezi strachem z viktimizace a viktimizací;

⁹⁵ Viz Dijk, J.J.M. van: *Introducing victimology*, 1997.

⁹⁶ Viz Novotný, O. a Zapletal, J. a kol.: *Kriminologie*, 2004.

⁹⁷ Viktimizaci zde (i dále) chápeme v úzkém smyslu, jako viktimizaci kriminalitou. Viz též její následující vymezení.

⁹⁸ Viz Schwind, H. D.: *Kriminologie*, 1993.

6. zohlednění chování oběti při vyměřování trestu v rozsudku;
7. možnosti snížení rizika viktimizace;
8. možnosti náhrady škod;
9. programy pomoci obětem a zacházení s oběťmi.

Viktimnost

Viktimnost (angl. *victimity*) je osobnostní predispozice člověka stát se obětí kriminality. Podle Heretika jde o souhrn bio-socio-psychologických znaků, typických pro oběti, resp. zvyšujících pravděpodobnost stát se obětí jistého druhu trestného činu.⁹⁹

Viktimnost závisí kromě jiného na vlastnostech, profesi, sociální roli a chování osoby nebo skupiny osob. Nagel uvádí, že například fyzicky slabí staří lidé a děti kvůli svému věku nebo jiní lidé kvůli svým omezeným intelektuálním schopnostem jsou náchylnější stát se obětí.¹⁰⁰

Podle Kuchty a kolektivu byla relativně spolehlivě prokázána signifikantní souvislost mezi viktimností a určitými bio-sociálními a psychickými vlastnostmi oběti ve vztahu k následujícím faktorům:¹⁰¹

1. věk oběti – výzkumy např. potvrzují, že mladí lidé se díky svému způsobu života dostávají častěji než staří do nebezpečných situací a stávají se obětmi ublížení na zdraví;
2. profese oběti – samotná povaha zaměstnání s sebou nese vyšší nebo nižší viktimogenní potenciál (např. ve skupině úmyslných trestných činů proti životu a zdraví jsou zvýšeně viktimní např. policisté, strážníci, vězeňská stráž; loupeže hrozí především zaměstnancům bank, taxikářům, doručovatelům, prodávacům, obsluhám čerpacích stanic);
3. sociální charakteristika oběti – s příslušností k určitým rizikovým skupinám (zejména minoritám) je spojena vyšší míra viktimnosti (např. cizinci, přistěhovalci, nábožensky nebo rasově odlišné menšiny jsou typickými oběťmi násilností, urážek, rasové nenávisti; osoby projevující se asociálně nebo mající úzké vazby na podsvětí, jako jsou kriminální živly, prostitutky, pasáci, členové gangů, jsou často vystaveny útokům svých společníků nebo konkurentů);
4. somatické a psychické handicap oběti – oběť se odlišuje od svého okolí a přitahuje tak k sobě pozornost [např. typickými oběťmi šikanování jsou osoby trpící mentální retardací (oligofrenií)]; zvýšená agresivita ohrožuje nejen jiné osoby, ale též nositele této vlastnosti, protože ho přivádí do mno-

---

⁹⁹ Viz Heretik, A.: *Základy forenzní psychologie*, 1994.

¹⁰⁰ Viz Schwind, H. D.: *Kriminologie*, 1993.

¹⁰¹ Viz Kuchta, J., Válková, H. a kol.: *Základy kriminologie a trestní politiky*, 2005.

hých konfliktů; lehkomyšlnost, dobrodružnost a nekritická důvěřivost jsou typické pro mnohé oběti znásilnění nebo podvodu].

Z uvedeného vyplývá, že o tom, zda se někdo stane obětí trestného činu, nerozhoduje jen jedna izolovaná vlastnost ani souhrn vlastností člověka, ale množství faktorů, které působí současně a které zvyšují pravděpodobnost, že se osoba stane obětí trestného činu. Viktimnost je proto vhodné zkoumat ve vztahu k určitým skupinám osob a ve vztahu k určitému druhu trestných činů. Pro vysvětlení viktinnosti se používají různé modely. Uvedeme z nich dva: statický model a dynamický model.

Statický model

Statický model viktinnosti předpokládá, že existují relativně stále rizikové faktory osobnosti. Nejčastěji se uvádí takové charakterové vlastnosti jako nezdrženlivost, nadměrná extrovertnost, konfliktnost, afektivní a emocionální labilita, asociálnost, vysoká sociální viditelnost nebo naopak sociální izolace.¹⁰²

Dynamický model

Dynamický model viktinnosti zdůrazňuje analýzu sociální interakce, v průběhu které se z jednoho člověka stává pachatel a z druhého oběť. Oběť a pachatele mohou spojovat různé sociální vztahy stejně jako časoprostorové charakteristiky interakce.

Podle kvality sociálního vztahu může jít o neznámé lidi (kteří se setkali při trestném činu poprvé), lidi s povrchními vztahy (sousedé, kolegové) nebo lidi s citově hlubšími vztahy (erotičtí a manželští partneři, rodiče a děti, přátelé, jiní příbuzní). Roli hrají též sociálně situační faktory. Viktimnost zvyšuje i nadměrná sociální viditelnost (veřejně činní lidé, politici, umělci), ale i sociální izolace (osamělí, staří lidé, bezdomovci).¹⁰³

Z hlediska prevence se značný zájem věnuje vytipování lokalit, kde se lidé s největší pravděpodobností stávají oběťmi trestných činů. Pro tyto lokality jsou příznačné následující znaky:

1. leží v blízkosti velkých lokalit s levnými obecními byty, ve kterých bývá mnoho svobodných a nezaměstnaných mužů;
2. jsou spojeny hustou sítí veřejných dopravních prostředků nebo jsou těmito prostředky lehko dostupné;
3. nejsou protkány sousedskými vztahy a vazbami;

¹⁰² Viz např. Baštecký, J.: *Základy soudní psychiatrie*, 1997; Heretik, A.: *Extrémna agresia I. Forenzní psychológia vraždy*, 1999; Turayová, Y.: *Vybrané kapitoly z kriminologie*, 1999.

¹⁰³ Viz např. Heretik, 1994; Baštecký, J.: *Základy soudní psychiatrie*, 1997 nebo Turayová 1999.

4. jsou sociálně průhledné, není možné lehko rozeznat domácí lidi a cizince;
5. v pravidelném rytmu jsou opouštěny svými uživateli (přes den obytné lokality, večer administrativní budovy).

Viktimizace

Jestliže usilujeme o komplexní zachycení procesu viktimogeneze, o tzv. dynamický přístup, potom se nevyhnutně dostáváme k pojmu viktimizace. Viktimizaci tu budeme, vzhledem k vymezení viktimologie jako trestné viktimologie, chápat v úzkém smyslu, tj. jako viktimizaci kriminalitou.

Viktimizace je proces, ve kterém se člověk stává obětí kriminality. Dominantní úlohu v tomto procesu sehraává samozřejmě pachatel. Tento aspekt viktimizace se překrývá s problémem samotné kriminogeneze, který je zkoumán kriminologií v rámci učení o pachateli a o etiologii kriminality.

Samotná viktimologie se zabývá zejména třemi speciálními problémy viktimizace, a sice chováním oběti, vztahem oběti a pachatele a mírou (indexem) viktimizace.¹⁰⁴

a) Chování oběti

Případy, kdy oběť vůbec nezasáhne do procesu viktimizace, jsou spíše výjimečné. Častěji oběť svým chováním před trestným činem, v době činu a po něm ovlivní i iniciaci činu, jeho průběh a následně i možnost odhalení a usvědčení pachatele. Ovlivňuje i povahu a intenzitu újmy, která jí v průběhu viktimizace vznikne.

Mezi rizikové způsoby chování oběti patří např. lehkomyšlnost, podceňování nebezpečí, uvedení se do stavu snížené obranyschopnosti nebo provokování.

Na vyjádření podílu oběti na její viktimizaci se v literatuře někdy používá termín „vina oběti“ nebo „zavinění oběti“. V tomto vyjádření je obsaženo hodnocení chování oběti jako nevhodné a neadekvátní. Nejde však o právní termín a nemá nic společného s trestněprávním zaviněním.

Volba optimální varianty chování není pro oběť lehká, neboť se nachází v silném stresu, a navíc nemůže předvídat další jednání pachatele. Proto je obtížné vypracovávat jednoznačné návody, jak se mají oběti v situaci ohrožení chovat. O nalezení vhodných metodik chování oběti usiluje viktimologická prevence.

b) Vztah oběť–pachatel

Mezi obětí a pachatelem velmi často existuje předcházející vztah, který ovlivňuje proces viktimizace. Význam mají jak vztahy objektivní, nezávislé na oběti a pachateli (např. bydlí v sousedství, pracují na stejném pracovišti), tak i vztahy subjektivní (např. milenci, obchodní partneři). Obsah tohoto vztahu figuruje

---

¹⁰⁴ Novotný, O. a Zapletal, J. a kol.: Kriminologie, 2004.

v některých případech přímo jako motiv trestného činu, např. neuspořádané manželské soužití přeroste v nenávist a vraždu.

c) Index viktimizace

Viktimologie zkoumá též kvantitativní údaje o počtu obětí, což kromě jiného umožňuje sledovat dynamiku tohoto jevu v jeho historickém vývoji a v mezinárodním srovnání. Index viktimizace je relativní podíl obětí na určitém počtu obyvatel (např. 100, 1000 nebo 100 000) ve sledovaném časovém období (např. kalendářním roce), kteří žijí na vymezeném území. Indexy viktimizace se zpravidla sledují v ročních nebo pětiletých intervalech, a to jak nediferencovaně (zahrnují všechny oběti registrované kriminality), tak i ve vztahu k určitým druhům trestných činů (např. oběti násilných deliktů, sexuálně motivované trestné činnosti, majetkové trestné činnosti a pod.).

Primární a sekundární viktimizace

V literatuře se zpravidla rozlišuje mezi primární a sekundární viktimizací: primární viktimizace je újma způsobená oběti v bezprostřední souvislosti s konkrétním kriminálním činem (pachatelem);

sekundární viktimizace jsou všechny vedlejší negativní důsledky spáchaného kriminálního činu, které nastaly po jeho ukončení (např. vyslýchání, ztráta zaměstnání, rozvrat rodiny, ztráta společenského statusu apod.).

Zdrojem sekundární viktimizace může být:¹⁰⁵

- a) pachatel (např. vyhrožuje oběti a zastrašuje ji, aby neoznamovala trestný čin),
- b) orgány činné v trestním řízení (např. pohlavně zneužitá dítě je opakovaně a nešetrně vyslýcháno jako svědek),
- c) sociální prostředí (např. bulvární tisk zveřejní podrobnosti o znásilněné oběti, rodiče vyčítají znásilněnému děvčeti jeho chování).

Sekundární viktimizace může v některých případech převýšit viktimizaci primární (např. sebevraždy obětí znásilnění, od kterých se odvrátila rodina, rozvrat rodiny, celoživotní poruchy chování apod.).

Újma způsobená oběti

Podle klasické definice oběti je té vždy způsobena určitá újma. Tuto újmu je možné klasifikovat podle různých kritérií.

Podle své předmětné povahy může jít o újmu na životě, zdraví, majetku, psychice, cti nebo jiných nemateriálních statcích. Zatímco stanovení majetkové škody nepředstavuje zpravidla problém, jiné škody se zjišťují velmi těžko.

¹⁰⁵ Novotný, O. a Zapletal, J. a kol.: Kriminologie, 2004.

Z časového hlediska některé újmy nastávají okamžitě po trestném činu a jiné se mohou projevit až po dlouhé době. I trvání újmy může být krátkodobé, ale i velmi dlouhé, někdy celoživotní.

Důležité je i hledisko nápravy takové újmy. Majetkové škody se dají dost snadno odstranit, jiné druhy škod však mohou být nezvratné a neodstranitelné nebo mohou dokonce narůstat.

Mezi faktory a okolnosti, které ovlivňují přetrvávání nepříznivých důsledků spáchaného deliktu, patří zejména:¹⁰⁶

1. izolace oběti (oběť, která žije sama bez přátel, pociťuje újmu citelněji než ta, která má podporu rodiny);
2. nedostatek finančních zdrojů (velmi chudé oběti, nemajetní samoživitelé rodin s nezletilými dětmi apod. nejsou obvykle vůbec nebo jen nedostatečně pojištěni proti újmě z trestného činu, a proto ji často pociťují jako bezprostřední ohrožení své existence);
3. opakovaná viktimizace (často se vyskytuje i vícenásobná viktimizace);
4. rasová nesnášenlivost projevující se v útocích opakovaně viktimizujících příslušníků některých etnických minorit;
5. životní události s fatálně negativním dopadem na život oběti, které nesouvisí se zločinem (např. úmrtí v rodině, rozvod, závažné onemocnění apod. mohou zesílit a prodloužit újmu vyvolanou zločinem).

Prožívání újmy má též svoji dynamiku. Viktimizace představuje zpravidla silně stresující událost, která je náhlá, neočekávaná a nepředvídatelná. Znamená to, že je prakticky nemožné se na ni připravit, je obtížné se s ní rozumově i emocionálně vypořádat a bývá nemožné se jí vyhnout. Dominuje pocit zaskočení, vyskytuje se otázka „proč právě já“. Baštecký vyčleňuje následující fáze prožívání újmy:¹⁰⁷

1. Fáze šoku – jedinec je zaskočen kritickou událostí, jedná zmatečně a cítí se zmatený, uplatňují se obranné mechanismy, popření nebo apatie.
2. Fáze nastupující adaptace – oběť se s událostí vyrovnává, zpracovává prožívané trauma, k události se pocitově vrací, bývá pod vlivem smutku, odporu, pocitu viny.
3. Fáze konečné adaptace – jedinec dochází ke konečnému zpracování traumatu, jeho osobnostní založení se podílí na délce opětovného začlenění do pracovního a společenského života.

---

¹⁰⁶ Viz Shapland, J., Willmore, J., Duff, P.: Victims and Criminal Justice System. Aldershot: Gower 1985. In Kuchta, J., Válková, H. a kol.: Základy kriminologie a trestní politiky, 2005.

¹⁰⁷ Viz Baštecký, J.: Základy soudní psychiatrie, 1997.

3. Typologie obětí

Typologie, které vznikly v poválečných letech, především Mendelsohnova a Hentigova, si i přes jistá, už naznačená omezení zachovávají svoji platnost.

Nejznámější a nejstarší **typologií obětí** je typologie **Hentiga**, která rozlišuje skupiny obětí spíše podle fenomenologického hlediska:¹⁰⁸

- oběť na základě specifické časově-prostorové situace: např. sňatkovým podvodům se daří v lázních; o víkendech se oběti vyskytují častěji než v pracovní dny;
- oběť na základě pozice v rodině: usmrcení dětí, zneužívání dětí, incest, usmrcení rodičů nebo partnera;
- oběť na základě pozice v zaměstnání: častěji než jiní se stávají oběťmi např. poštovní doručovatelé, taxikáři nebo prostitutky;
- oběť na základě hráčské nebo životní náruživosti: ti první se dají např. snadno přemluvit podvodníky, aby jim odevzdali peníze s cílem získání neobvyklých zisků; k těm druhým patří stárnoucí muž trpící panikou z toho, že roky běží, který se nechá obrát od mladých děvčat; v poslední době ale též nezkušené občany v transformujících se zemích, kteří sní o rychlém zbohatnutí a hromadně se stávají oběťmi podvodníků;
- oběť na základě vlastního agresivního chování: domácí tyran, „hnušák“, „dáblice“, kteří ve své rodině vyvolávají odpor;
- oběť na základě příslušnosti k rasové, národnostní nebo náboženské menšině: ohrožení jsou např. Rómové, Židé, občany jiné barvy, kacíři nebo čarodějnice;
- oběť, jejíž odpor je omezený: např. ženy, které po válce naletěly falešným „doručovatelům vzkazů“ (údajným kamarádům vězňů nebo nezvěstných);
- oběť na základě zvláštní biologické konstituce: zejména bezbranní lidé, jako například děti, staří lidé, slabomyslní, opilci nebo tělesně slabí.

V **typologii obětí Mendelsohna**¹⁰⁹ je kritériem míra zavinění – podíl viny oběti na trestném činu:

1. úplně nevinná oběť (např. náhodná oběť únosu letadla);
2. oběť s menším podílem viny než pachatel (oběť, která se pohybuje v rizikové oblasti nebo v rizikovou dobu v jinak bezpečné oblasti);
3. oběť stejně vinná jako pachatel nebo totožná s pachatelem (především dobrovolná oběť – sebevražda, eutanázie);
4. oběť více vinná než pachatel (např. oběť, která vysloveně provokuje pachatele, nebo neovládající se oběť);

¹⁰⁸ Viz Schwind, H. D.: Kriminologie, 1993.

¹⁰⁹ Viz Schneider, H. J.: Wissenschaft vom Verbrechensopfer, 1975.

V. OBĚTI KRIMINALITY

---

5. oběť podstatně více vinná než pachatel nebo výlučně vinná (usmrcení v sebeobraně);
6. simulující nebo imaginární oběť (např. při nepravdivém obvinění z trestného činu).

Vývoj kriminality, zejména růst nových forem trestné činnosti, do jisté míry problematizuje typologie vyznačující se statickým přístupem a odkazuje je do historie. Objevují se nové podněty k inovaci typologií a k jejich posunu ve prospěch dynamičtějšího přístupu.

Přednosti obou předcházejících přístupů k typologickým charakteristikám obětí slučuje v sobě např. modernější a dynamičtější typologie Ezzata Fattaha.

Typologie Fattaha obsahuje pět kategorií obětí:

1. nezúčastněná oběť, která zapírá nebo projevuje odpor vůči činu i pachateli a nemá podíl na zapříčinění trestného činu,
2. latentní nebo predisponovaná oběť, která disponuje povahovými rysy viktimizačně potenciálními víc než jiní, má tendenci stát se víckrát obětí stejného trestného činu,
3. provokující oběť, jež pachatele provokuje, povzbuzuje nebo jinak podporuje vznik situace, která vede k deliktu,
4. zúčastněná oběť, spolupůsobí při deliktu zastáváním pozitivního postoje k němu, delikt umožní, ulehčí nebo je na něm jinak angažována,
5. falešná oběť, je obětí jen na základě vlastního jednání.

Holyst (1964) navrhl třídění obětí podle „viny oběti“ takto:¹¹⁰

1. Oběti, které zavinily svoji viktimizaci
  - a) individuálně (např. oběť provokatér),
  - b) příslušností k rizikové, negativně hodnocené skupině (např. prostitutka).
2. Oběti, které nezavinily svoji viktimizaci
  - a) individuálně (např. občan okradený přesto, že řádně zabezpečil svůj majetek, malé dítě),
  - b) příslušností k rizikové, pozitivně hodnocené skupině (např. policista).

Na VII. Kongresu OSN o prevenci kriminality a zacházení s pachateli byly oběti v souvislosti s upřesněním definice tohoto pojmu klasifikovány podle toho, čeho jsou oběťmi:

- a) oběti tradičních trestných činů, např. vražda, krádež, loupež apod.,
- b) oběti nových a netradičních forem trestné činnosti, např. nezákonný obchod s narkotiky, organizovaná trestná činnost apod.,
- c) oběti nezákonného zneužití ekonomické moci, např. porušování norem

---

¹¹⁰ Viz Zapletal, J. a kol.: Kriminologie, 1994.

bezpečnosti práce, poškozování spotřebitelů, porušování zákonů o ochraně životního prostředí, trhové a obchodní zneužívání mezinárodních korporací, vyhýbání se placení daní apod.,

- d) oběti nezákonného zneužívání státní moci, např. porušování různých práv, zneužití moci policií nebo jinými státními úřady ochrany práva, včetně nezákonného uvěznění.

Tato typologie obětí je však typologií všeobecné viktimologie, z které jen prvé dva typy obětí jsou oběťmi kriminality.

Existují i jiné typologie – např. podle míry zavinění: nedbalostní oběti (poškození, kteří si nezamykají byty nebo auta) a aktivně provokující oběti (např. podnapilý člověk, který se v pochybném podniku chlubí svojí peněžní hotovostí); podle oznamování: oběti oznamující trestné činy a oběti neoznamující (pro které je kontakt s vyšetřovací a justiční mašinerií vážnějším narušením hodnot než trestný čin) apod.

V současnosti neexistuje klasifikace, která by respektovala jednotný systém kritérií a vyčerpávajícím způsobem roztříдила všechny oběti do specifických skupin. I proto ani jedna existující typologie není všeobecně přijímána.

O vědecké a praktické hodnotě typologií obětí je možné diskutovat, nicméně podle Hillenkampa v tak mladé vědecké disciplíně, jako je viktimologie, mohou i nedostatky zatížené, intuitivní fenomenologické typologie přispět k systematizaci údajů a k formulaci rozhodujících otázek.¹¹¹

4. Viktimologický výzkum

Tak jako jsou oficiální statistiky (především policejní) hlavním zdrojem informací o trestných činech, i o obětech v nich najdeme určité informace. Jde zejména o jejich pohlaví, věk, některé sociální charakteristiky, taktická hlediska a následky trestné činnosti. Jak se však v literatuře konstatuje, způsob evidování údajů o obětech v policejní statistice není dostatečně informativní ani úplný, což značně komplikuje jejich analýzu a komparaci. Při získávání těchto informací mají proto nezastupitelné místo viktimologické výzkumy.

Viktimologické výzkumy jsou zaměřeny především: 1. na zjišťování individuálních znaků zvýšeného rizika viktimizace a určení typologie obětí; 2. na měření rozsahu skutečné (resp. latentní) kriminality.

V současnosti zřejmě nejrozšířenější formou viktimologického výzkumu jsou tzv. **výzkumy kriminality prostřednictvím obětí**. Tyto výzkumy jsou primárně zaměřeny na zkoumání skutečného stavu (rozsahu) kriminality prostřednictvím

¹¹¹ Viz Schwind, H. D.: Kriminologie, 1993.

dotazování respondentů jako obětí. Přínos výzkumů kriminality prostřednictvím obětí spočívá kromě jiného i v tom, že kromě zkoumání latentní kriminality poskytují prostřednictvím standardizovaných dotazníků i údaje o důvodech neoznamování trestné činnosti, o vnímání práce policie respondenty, jakož i údaje o strachu z kriminality potencionálními či skutečnými oběťmi. Pomocí těchto výzkumů je tedy možné zjistit též informace o vnímání kriminality samotnými oběťmi i o jejich potřebách a postojích.¹¹²

Výzkumy kriminality prostřednictvím obětí jsou uskutečňovány na různých úrovních:

1. **výzkumy realizované na místní úrovni** umožňují zjišťovat problémy v určitých oblastech a posuzovat výkon místních orgánů činných v trestním řízení. Jejich smyslem je umožnit realizaci maximálně účinné preventivní politiky;
2. **výzkumy na národní úrovni** jsou realizovány zejména v průmyslově vyspělých zemích. Myšlenka těchto výzkumů byla rozvinuta v šedesátých letech v USA. Od té doby se pravidelně realizuje v mnohých zemích [např. USA: National Crime Victimization Survey (NCVS), ve Velké Británii: British Crime Survey (BCS) a pod.];
3. **na mezinárodní úrovni** se jedná především o komparativně koncipované **výzkumy** obětí kriminality [nejrozsáhlejším je International Crime Victim Survey (ICVS)].

National Crime Victimization Survey

National Crime Victimization Survey (NCVS), dříve nazývaný National Crime Survey (NCS) sbírá údaje o viktimizaci osob a domácností už od roku 1973. Jako každoroční výzkum na reprezentativním vzorku domácností z celých USA je NCVS primárním zdrojem informací o charakteristikách viktimizace a o počtu a typu trestných činů neoznámených orgánům činným v trestním řízení. Poskytuje největší celostátní fórum obětem, kde mohou informovat o rozsahu a následcích kriminality a poskytnout charakteristiky pachatelů násilné trestné činnosti. Dvakrát za rok se v USA získávají na reprezentativním vzorku přibližně 49 000 domácností, které zahrnují okolo 100 000 osob, údaje o počtu, charakteristikách a následcích viktimizace. Výzkum je organizován U.S. Census Bureau (patří pod ministerstvo obchodu USA) pro Bureau of Justice Statistics (patří pod ministerstvo spravedlnosti USA).

NCVS byl navržen k realizaci čtyř primárních cílů: 1. získat detailní informace o obětech a následcích kriminality, 2. odhadnout počet a typy trestných činů ne-

---

¹¹² Viz Válková, J.: Výzkum obětí trestního činu, 1997.

oznámených policii, 3. poskytnout jednotná měřítka vybraných typů kriminality, a 4. umožnit porovnávání v čase a podle typu území. Výzkum dělí trestné činy na „osobní“ a „majetkové“. Osobní trestné činy zahrnují znásilnění a sexuální obtěžování, loupež, ublížení na zdraví a těžké ublížení na zdraví či kapesní krádeže, zatímco majetkové trestné činy zahrnují vloupání, prostou krádež, krádež motorového vozidla a vandalizmus. Údaje z výzkumu NCVS jsou vhodné pro výpočet indexů kriminality, úhrnných i dílčích, a pro zjišťování změn v indexech kriminality z roku na rok.

Údaje obsahují typ trestného činu, měsíc, čas a místo trestného činu, vztah mezi obětí a pachatelem, charakteristiky pachatele, sebeobrané aktivity realizované obětí v průběhu incidentu a výsledek těchto aktivit, následky viktimizace, typ majetkové újmy, zda byl trestný čin oznámený policii a důvody pro oznámení nebo neoznámení, použití zbraně pachatelem, požití drog nebo alkoholu pachatelem. Shromažďovány jsou též základní demografické informace, jako věk, rasa, pohlaví a příjem, aby bylo možné analyzovat kriminalitu podle těchto charakteristik.

British Crime Survey

British Crime Survey (BCS) je velmi důležitý zdroj informací o úrovních kriminality a o postojích veřejnosti ke kriminalitě a o dalších otázkách týkajících se ministerstva vnitra. Výsledky potom hrají důležitou úlohu při tvorbě politiky ministerstva vnitra. Cíle BCS jsou následující: 1. BCS zjišťuje rozsah kriminality v Anglii a Walesu dotazováním lidí na trestné činy, které zažili v uplynulém roce. BCS zahrnuje i trestné činy, které nejsou oznámeny policii, takže je důležitou alternativou k policejním záznamům (statistikám). Oběti neoznamují trestný čin z různých důvodů. Bez BCS by vláda neměla žádné informace o těchto neoznámených trestných činech. 2. BCS přispívá k identifikaci nejrizikovějších trestných činů, a tím pomáhá při přípravě programů prevence kriminality. 3. BCS zjišťuje postoje lidí ke kriminalitě, např. nakolik se obávají kriminality a jaká opatření přijímají, aby se jí vyhnuli. 4. BCS rovněž zjišťuje postoje lidí k systému trestní spravedlnosti, včetně policie a soudů.

BCS přešel od roku 2001/02 na roční cyklus, každý rok se v současnosti realizuje více než 50 000 interview lidí ve věku 16 a více let. Doposud se BCS uskutečnilo v letech 1982, 1984, 1988, 1992, 1994, 1996, 1998, 2000 a od té doby každoročně. První výzkum byl realizován v Anglii, Walesu a Skotsku. Skotsko má v současnosti svůj vlastní výzkum, stejně jako Severní Irsko. BCS se dotazuje dospělých členů domácností na jejich zkušenost s viktimizací za předcházejících 12 měsíců. Pokrývá tak kromě hlavního problému – počtu trestných činů – i mnoho jiných s kriminalitou souvisejících otázek.

BCS se zabývá jen viktimizací dospělé populace v Anglii a Walesu (ve věku 16 a více let). Zjišťování osobní viktimizace dětí a mládeže (od 10 do 25 let) se věnuje speciální výzkum (Offending Crime and Justice Survey).

International Crime Victim Survey

International Crime Victim Survey (ICVS) je nejrozsáhlejší mezinárodní program standardizovaných výběrových šetření ke zjištění zkušeností domácností s kriminalitou, policií, prevencí kriminality a pocity ohrožení.

Existovaly dva hlavní důvody pro realizaci tohoto projektu. Za prvé, trestné činy registrované policií nejsou vhodným východiskem pro porovnávání kriminality v různých zemích. Za druhé, neexistují žádná alternativní standardizovaná měřítka pro takové porovnání.

ICVS má sloužit třem hlavním cílům:

1. Poskytnout alternativu k policejním informacím o úrovních kriminality.

Trestné činy registrované policií jsou problematickým základem pro srovnávání kriminality v různých státech ze tří důvodů. Za prvé, jak již bylo naznačeno výše, naprostou většinu případů, které jsou policii známé, oznamují oběti. Jakákoliv odchylka v tendenci oznamovat trestné činy policii proto podkopává srovnatelnost rozsahu kriminality zjištěného policií v různých zemích. Za druhé, mohou existovat rozdíly mezi množstvím oznámených trestných činů, které jsou policií v různých zemích skutečně registrovány. Za třetí, oficiální policejní statistiky se liší kvůli rozdílům v právních definicích, registračních praktikách a pravidlech pro klasifikování a počítání případů. Pokud jde o rozsah zjišťování kriminality, ICVS se ptá zejména na ty případy, které v zásadě vyhovují právnímu vymezení trestných činů. Všeobecně se akceptují popisy respondentů toho, co se stalo, nebo minimálně popisy, které jsou respondenti ochotni tazatelům poskytnout. To umožňuje širší vymezení trestného činu, než používá policie, která pokud je jí případ oznámen, pravděpodobně odfiltruje to, co si nezaslouží pozornost systému trestní spravedlnosti nebo nevyhovuje právním či organizačním požadavkům opodstatněného registrování.

2. Zapojit metodologii výzkumu kriminality do procesu komparace.

Přes úsilí mnohých zemí za posledních 20 let rozvíjet výzkumy kriminality nebo obětí, aby bylo možné ocenit celostátní nebo místní problémy s kriminalitou, umožňují tyto zprávy jen omezenou komparativní interpretaci. Cílem ICVS je poskytnout standardizovaný dotazník umožňující skutečnou komparační analýzu údajů. A protože bylo od samého počátku záměrem vykonávat ICVS opakovaně, nabízí tento výzkum též další informace o trendech kriminality v různých zemích.

3. Poskytnout informace o tom, kdo je nejvíce zasažen kriminalitou.

Tím, že sbírá sociální a demografické informace o respondentech, usiluje ICVS o odhad toho, jak se u různých skupin liší riziko kriminality. To představuje značnou výhodu ve srovnání s policejními statistikami, které obvykle poskytují jen omezenou informaci o charakteristikách obětí. Kromě toho nám ICVS vzhledem ke své nadnárodní perspektivě umožňuje pochopit, nakolik jsou determinanty a následky viktimizace stejné v různých zemích, nebo zda jsou mezi jednotlivými zeměmi evidentní rozdíly.

Do roku 2007 se uskutečnilo pět kol ICVS. První bylo rozpracováno pracovní skupinou vytvořenou v roce 1987, která vykonala terénní výzkum začátkem roku 1989. Druhé kolo ICVS se konalo v roce 1992 a třetí v roce 1996. Čtrnáct zemí plus Japonsko a města Varšava (Polsko) a Surabaya (Indonézie) se zúčastnilo prvního kola. V druhém kole se zúčastnilo jedenáct rozvinutých zemí. Projekt se též rozšířil na třináct rozvojových zemí a šest zemí v přechodné fázi, i když u většiny z nich se výzkum omezil na hlavní města. Třetí kolo zahrnuje dvanáct rozvinutých zemí, kromě jedné všechny státy střední a východní Evropy a patnáct rozvojových zemí. Čtvrtého kola v roce 2000 se zúčastnilo již 47 zemí. V současnosti se dokončuje zpracování pátého kola, které se uskutečnilo v letech 2004–2005. Zúčastnilo se ho 15 členských zemí EU a více než 20 dalších zemí. V roce 2009 mají být v rámci ICVS sesbírány údaje o více než 200 000 respondentech z více než 60 zemí západní, střední a východní Evropy, Severní a Jižní Ameriky, Asie, Jižní Afriky a Austrálie a Nového Zélandu.

Česká republika se zúčastnila druhého kola ICVS v roce 1992 (ještě v rámci Československa), třetího kola v roce 1996 a čtvrtého kola v roce 2000. Pátého kola v letech 2004–2005 se však nezúčastnila.

Pokud jde o národní viktimologické výzkumy, nejsou v České republice realizovány ani pravidelně, ani systematicky. Je však možné konstatovat, že výzkumy zaměřené na oběti různých kriminálních skutků se uskutečňují. Kromě už zmíněných mezinárodních a národních výzkumů se realizují i výzkumy dílčí, zacílené na určitou skupinu obětí, určité téma nebo určitou lokalitu.

5. Viktimologická prevence

Viktimologickou prevenci chápeme jednak jako volbu optimálních způsobů chování oběti v situacích bezprostředně souvisejících (předcházejících i následujících) s kriminálním útokem, jednak jako přijímání dalších vhodných preventivních opatření viktimizace.¹¹³

Ze skutečnosti, že oběť je důležitým prvkem kriminogeneze, je možné logicky vyvodit, že potenciální oběť má důležitou úlohu při prevenci kriminality. V de-

¹¹³ Viz Kuchta, J., Válková, H. a kol.: *Základy kriminologie a trestní politiky*, 2005.

mokratické společnosti nesou část zodpovědnosti za svoji bezpečnost samotní občané. Není reálné očekávat, že stát jen svými prostředky ochrání všechny občany před kriminalitou. Předpokládá se součinnost občanů. Očekává se od nich, že se nebudou lehkomyšlně vystavovat nebezpečí a už vůbec ho nebudou vyvolávat. Tam, kde jsou pro to vhodné podmínky, by se měli občané postavit útočníkovi na odpor.

Viktimologie se významně uplatňuje při situační prevenci. Zobecněné poznatky z předcházejících případů jí slouží jako návod, jak se vyhnout viktimizaci, pro potenciální oběti. Viktimologie též na základě svých výzkumů přispívá k aktivizaci veřejnosti, varuje občany před nebezpečím, propaguje technické prostředky zabezpečení majetku. Vypracovává určité modely a návody, jak se chovat při jednotlivých druzích trestné činnosti, aby se snížila pravděpodobnost viktimizace (znásilnění, loupežné přepadení, ublížení na zdraví apod.). Jde zejména o:

1. doporučení, návody a technické prostředky zabraňující např. krádežím aut, vloupáním do bytů, loupežím apod.;
2. rady, jak se vyhnout znásilnění a pohlavnímu zneužívání;
3. návody, jak se chovat při útoku pachatele.

Není možné poskytnout jednoduché a všeobecně platné návody, jak se chovat při útoku pachatele, protože konkrétní situace jsou velmi složité a variabilní. Doporučení musí být vypracována variantně s tím, že napadená oběť musí projevit vysokou schopnost adaptability. Osoby, které se vyznačují vysokým stupněm viktimity (poštovní doručovatelé, bankovní personál, taxikáři a pod.), by kromě teoretických návodů, jak se mají chovat a čemu se mají vyhýbat, měli absolvovat praktický výcvik v sebeobraně a používání technických prostředků obrany.

I když je osvěta adresovaná potenciálním obětem velmi záslužná, je potřebné na druhé straně varovat před zveličováním hrozícího nebezpečí. Nadměrná publicita a neobjektivní zpravodajství vyvolávají přehnaný strach před zločinem a následně neadekvátní obranné reakce. Celková atmosféra strachu potom neurotizuje společnost, snižuje kvalitu života a může v konečném důsledku vést k dalšímu růstu kriminality (např. neadekvátní reakce na hrozbu kriminality za hranicemi nutné obrany).¹¹⁴

6. Pomoc obětem kriminality

Podle některých autorů jsou problémy práv obětí a jejich trestněprávní ochrany, programy odškodnění, programy zacházení s oběťmi, pomoc obětem a prevence klíčovými praktickými otázkami současné viktimologie.¹¹⁵

---

¹¹⁴ Viz Novotný, O., Zapletal, J. a kol.: Kriminologie, 2004.

¹¹⁵ Viz např. Turayová, Y.: Vybrané kapitoly z kriminologie, 1999.

Oběť kriminality se zpravidla dostává do těžké životní situace. Viktimologie si klade za cíl aktivizovat veřejné mínění, ale i státní orgány a instituce pro přijetí a realizaci opatření na pomoc těmto obětem. Na počátku tohoto úsilí měly tyto aktivity většinou podobu humanitární pomoci poskytované dobrovolnými organizacemi a nadacemi. V současnosti se v této oblasti stále více angažují státy a mezinárodní organizace jako např. OSN, Rada Evropy, apod.

Od 80. let minulého století byla přijatá řada mezinárodních dokumentů, které usilují podpořit státy v tom, aby zlepšily postavení oběti a poskytly jí co nejúčinnější pomoc a podporu.

Rada Evropy v roce 1981 založila Zvláštní výbor odborníků pro problematiku obětí trestných činů v oblasti trestní a sociální politiky. V roce 1983 přijala RE Evropskou dohodu o náhradě škody obětem násilných trestných činů. Následně přijala dvě další doporučení týkající se obětí: v roce 1985 Doporučení o postavení oběti v rámci trestního práva a trestního řízení a v roce 1987 Doporučení o pomoci obětem a o prevenci viktimizace. Požadavky na ochranu jednotlivců poškozených trestným činem a na jejich právo na odpovídající náhradu škody jsou obsaženy i v Deklaraci OSN č. 40/34 z 29. 11. 1985 o základních principech spravedlnosti pro oběti kriminality a zneužití pravomoci. Významným z hlediska obětí je i Rámcové rozhodnutí Rady Evropy ze dne 15. 3. 2001 o postavení obětí v trestním řízení.

V některých evropských zemích a státech Severní Ameriky byly zřízeny dobrovolnické organizace, které poskytují služby obětem trestného činu. Nejznámější z nich je organizace Pomoc obětem (Victim Support), která byla zřízena ve Velké Británii (první z nich vznikla z místní iniciativy v Bristolu v roce 1974). Hlavním posláním Victim Support je poskytovat respekt, uznání a podporu obětem zločinu, zprostředkovat jim informace o tom, jak se vyvíjí vyšetřování jejich případu, a pomoci jim při uplatnění jejich nároků na finanční kompenzaci způsobených škod. Postupně vznikaly tyto organizace i v jiných zemích (např. 1984 v Německu, 1999 na Slovensku).

Další organizací, která byla zřízena v několika státech, je Bílý kruh (Weiße Ring). Tato organizace funguje v Německu (zde se objevila poprvé v roce 1977), dále např. v Rakousku, Lucembursku, Švýcarsku a Maďarsku. V České republice vznikla organizace Bílý kruh bezpečí v roce 1990.

V tomtéž roce 1990 byla ve Velké Británii schválena Charta obětí zločinu, která deklaruje základní práva obětí a určuje povinnosti institucí a organizací ve vztahu k obětem. Den, kdy byla tato charta vyhlášena, se stal o tři roky později oficiálně uznaným Evropským dnem obětí (22. 2.). Ve stejném roce založili zástupci třinácti národních organizací, které ve svých zemích pracují ve prospěch obětí, Evropské fórum služeb obětem (*The European Forum for Victim Services*)

se sídlem v Londýně. Na své IX. konferenci, která se konala v červnu 1995 v Lisabonu, schválilo toto fórum Deklaraci práv obětí pro budoucí jednotnou Evropu. Členem fóra je od roku 1996 i český Bílý kruh bezpečí. V roce 2007 změnila organizace název na Victim Support Europe.

Je možné rozlišovat několik základních forem pomoci obětem:¹¹⁶

1. laická pomoc (zpravidla nejbližšího okolí oběti);
2. odborná psychologická pomoc;
3. odborná sociální pomoc;
4. odborná právní pomoc.

6.1. Laická pomoc

Nejbližší okolí oběti má významný vliv při vyrovnávání se oběti s prožitým traumatem. Pro jednání rodinných příslušníků a dalších blízkých osob jsou zformulovány následující doporučení:

- a) Zpracování pocitů viny – oběti se často obviňují, že nereagovaly správně v krizové situaci. Často jsou takové výčitky z pohledu vnějšího pozorovatele těžko pochopitelné. Není vhodné tyto výčitky zlehčovat nebo bagatelizovat a je třeba vycházet z toho, že jakékoliv chování, které umožnilo oběti přežít a překonat krizový moment, je vhodné a je potřeba za to oběť ocenit.
- b) Normalizace následků viktimizace – různé poruchy v prožívání a chování jsou častým následkem viktimizace. Je třeba oběť uklidnit a ubezpečit ji, že podobné chování je normální reakcí na nenormální situaci. V případě, že tyto příznaky přetrvávají, je třeba vyhledat odbornou pomoc.
- c) Obnova pocitu bezpečí a schopnosti důvěřovat – schopnost přiměřeně důvěřovat svému okolí je často v důsledku viktimizace silně narušená. Oběť se v takovém případě uzavírá a omezuje svoje sociální kontakty. Právě její nejbližší okolí by jí mělo pomoci při obnovení pocitu bezpečí a schopnosti důvěřovat.
- d) Podpora vyjadřování emocí – při viktimizaci dochází k nahromadění takových emocí, jako např. strach, zlost nebo smutek. Ventilováním prožívaných emocí dochází k “spotřebování” nahromaděné negativní energie. Toto ventilování emocí je základní podmínkou pro zpracování dopadu trestného činu. Oběť přitom potřebuje důvěryhodného člověka, který s ní projde procesem ventilace.
- e) Obnova víry ve vlastní schopnosti – oběť často ztrácí pocit, že její aktivity mají smysl a že svůj osud může do jisté míry regulovat. Zejména rodina by v takové situaci měla fungovat jako místo, kde oběť může projít všemi

---

¹¹⁶ Viz Čírtková, L., Vitoušová, P. a kol.: Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů, 2007.

fázemi vyrovnávání se s prožitým traumatem. Přispívá k tomu především podněcování a zapojování oběti do aktivit, které určitě zvládne, a podpora zejména těch aktivit, které chce sama vykonávat.

- f) Podpora při řešení hlavních problémů oběti – může mít formu asistence (např. doprovodit oběť na policii, když jde podat trestní oznámení), vyhledávání potřebných informací (např. právních) apod.

6.2. Odborná psychologická pomoc

Odbornou psychologickou pomoc můžeme rozdělit na: a) psychologickou první pomoc; a b) následnou psychologickou péči.

a) Psychologická první pomoc

Tato pomoc se realizuje přímo na místě činu a poskytují ji nejen přivolání psychologové, ale i ostatní profesionálové na místě (lékaři, policisté, záchranáři apod.). Do prožívání postižených osob by se měl co nejdříve vrátit pocit bezpečí. Úlohou první pomoci je pomoci oběti v jejích pokusech o psychickou stabilizaci. Psychologická první pomoc se opírá o tři základní prvky: 1. informace (poskytnout oběti informace např. o tom, jaké reakce na prožitou situaci se u ní mohou objevit, na koho se v případě potřeby může obrátit apod.); 2. intervence (jsou zaměřeny na snižování stresu a na posilňování vlastních zdrojů na překonání traumatu); 3. identifikace rizikových osob (za rizikové jsou považovány osoby, u kterých je větší pravděpodobnost vzniku následných a přetrvávajících těžkostí – tělesných, psychických nebo sociálních).

b) Následná psychologická péče

Následnou psychologickou péčí jsou jakékoliv formy psychologické pomoci, které jsou založené na opakovaném, zpravidla déletrvajícím kontaktu s obětí. K využití následné psychologické péče dochází zpravidla z následujících důvodů: 1. oběť je na základě určitých kritérií vyhodnocena jako ohrožená nebo zranitelná osoba; 2. oběť sama projeví zájem o následnou péči.

6.3. Odborná sociální pomoc

Vstupem do Evropské unie na sebe Česká republika vzala závazky i ve vztahu k obětem kriminality. Jak vyplývá z mezinárodních dokumentů (např. Rámcové rozhodnutí Rady EU z roku 2001 a Doporučení Evropského fóra pro služby obětem), bude potřeba zabezpečit občanům České republiky stejné práva a služby, jaké jsou standardem ve „starých“ zemích EU.

6.4. Odborná právní pomoc

Jestliže oběť kriminality vystupuje v postavení poškozeného, má především následující práva:

- právo na informace (např. právo být poučen o procesních právech, právo nahlížet do spisu),
- právo na aktivní účast v trestním řízení (např. právo podat trestní oznámení, právo žádat o přezkoumání postupu policejního orgánu),
- právo na náhradu škody a kompenzaci:
  1. Náhrada škody – nárok na náhradu škody je poškozenému přiznáván v tzv. adhezním řízení (adhezní řízení je součástí trestního řízení a projednává se v něm nárok poškozeného na náhradu škody); mnohdy je ovšem poškozený odkázán se svým nárokem na občanskoprávní řízení.
  2. Kompenzace škody státem¹¹⁷ – pokud k náhradě škody nedojde (např. pachatel není znám nebo je nesolventní), hledají se alternativní způsoby odškodnění obětí. Mnohé státy přistoupily ke státní kompenzaci. V České republice se realizuje na základě zákona č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti a o změně a doplnění některých zákonů. Odškodnění státem se však zpravidla váže na splnění určitých podmínek a je limitované.

Pomoc obětem se často realizuje prostřednictvím programů. Programy na pomoc obětem trestného činu je možné rozdělit na programy, které se vztahují bezprostředně k obětem, a na programy, které se orientují nejen na skutečné oběti, ale i na potenciální oběti, jsou tak především preventivního charakteru.

Programy by měly pokrývat přibližně následující okruh služeb: 1. krizové intervence – jde o úsilí prakticky řešit situaci obětí, kdy jsou zřízena krizová centra, azylové domy pro týrané ženy nebo linky právní pomoci nebo důvěry a je poskytováno nouzové přístřeší, oblečení; 2. různé druhy poradenství; 3. zastupování obětí; 4. podpora v průběhu vyšetřování trestného činu; 5. podpora v průběhu soudního řízení (objasňování práv obětí, doprovázení k soudu); 6. podpora po ukončení případu; 7. výcvik profesionálních pracovníků zabývajících se oběťmi; 8. prevence kriminality a další preventivní služby; 9. výchova občanů v otázkách práv obětí trestného činu (zvyšování právního vědomí).¹¹⁸

Literatura:

Baštecký, J.: Základy soudní psychiatrie. Praha: IPVVZ 1997.

Čírtková, L., Vitoušová, P. a kol.: Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů. Příručka pro pomáhající profese. Praha: GRADA 2007.

---

¹¹⁷ Kompenzace formou peněžní pomoci je nejčastější formou pomoci oběti, kterou obvykle poskytuje stát, protože pachatel zůstává často neodhalen nebo bývá nesolventní. První program kompenzace poskytované státem vypracoval Nový Zéland (1963); následovaly USA (stát Kalifornie – 1966), Austrálie a Kanada – 1967. Programy kompenzace přijaly postupně všechny západoevropské země, např. Rakousko v roce 1972 a Německo 1976.

¹¹⁸ Viz Novotný, O., Zapletal, J. a kol.: Kriminologie, 2004.

-
- Dijk, J.J.M. van: Introducing victimology. – *The Victimologist*, 1 (1997), 1, 1–5.
- Heretik, A.: *Základy forenznej psychológie*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1994.
- Heretik, A.: *Extrémna agresia I. Forezná psychológia vraždy*. Nové Zámky: Psychoprof 1999.
- Kuchta, J., Válková, H. a kol.: *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C.H. Beck 2005.
- Martinková, M.: *Oběti některých kriminálních deliktů v České republice v roce 2004*. Praha: IKSP 2006.
- Novotný, O., Zapletal, J. a kol.: *Kriminologie*. Praha: ASPI 2004.
- Schneider, H. J.: *Wissenschaft vom Verbrechensopfer*. Tübingen: Mohr.
- Schwind, H.-D.: *Kriminologie. Eine praxisorientierte Einführung mit Beispielen*. Heidelberg: Kriminalistik Verlag 1993 (1. vydání 1986).
- Turayová, Y.: *Vybrané kapitoly z kriminologie*. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského 1999.
- Válková, J.: *Výzkum obětí trestního činu v ČR*. Praha: IKSP 1997.
- Zapletal, J. a kol.: *Kriminologie*. Praha, Policejní akademie ČR.

